

УДК 372. 461

Н. І. ЛУЦАН

м. Івано-Франківськ

5-nadia @ ukr.net

МОВЛЕННЄВИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ В КОНТЕКСТІ БАГАТОВИМІРНОСТІ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті висвітлюються основні аспекти навчання рідної мови та аналізується проблема комунікативного підходу який сприяє формуванню мовної особистості молодшого школяра. Окреслено загальну ситуацію в галузі мовної освіти громадян України яка характеризується певними тенденціями.

Акцентовано увагу на тому, що формування мовної особистості передбачає репродукування рідного мовлення, виявляє знання мови, мовне чуття й уміння користуватись словом. Аналізуються мовна освіта і мовне виховання кожної окремої особистості і певного колективу які мають стати пріоритетними в їхній життєдіяльності. Доведено, що провідним фактором формування усіх видів компетенцій молодшого школяра вважаємо мовленнєве середовище.

Ключові слова: мовна особистість, мовленнєвий розвиток, комунікативна спрямованість, освітнє середовище.

Мовна освіта в Україні передбачає удосконалення технології навчального процесу, наближення його до вимог сучасного суспільства, яке потребує високоосвічених, інтелектуально розвинених і відданих своїй державі громадян, людей, що легко і вільно можуть спілкуватися між собою, утверджуючи статус української мови як державної і рідної. Слід зауважити, що загальна ситуація в галузі мовної освіти громадян України характеризується взаємодією трьох пов'язаних між собою тенденцій: перша полягає у соціально-політичній необхідності опанування кожним громадянином України, до якої б національності він не належав, української державної мови; друга передбачає необхідність в одних випадках відновлення, а в інших започаткування вивчення в школах мов тих національних спільнот, які проживають в Україні; третя тенденція стосується вивчення іноземних мов без знань яких важко увійти в співдружність інших країн.

Формування мовної особистості передбачає репродукування рідного мовлення, виявляє знання мови, мовне чуття й уміння користуватись словом.

Учні повинні розуміти, що мова розвиває мислення, а мовленнєва діяльність тренує розум людини.

Аналізуючи психологічні та психолінгвістичні дослідження, можна зробити висновок,

що, як і будь-яка інша діяльність людини, мовленнєва компетентність зумовлюється складною взаємодією функціонування уваги, сприйняття, мислення, пам'яті й визначається цілою низкою характеристик, серед яких: структурна (зовнішня і внутрішня) організація; предметний зміст; загально функціональні психічні механізми; єдність внутрішньої й зовнішньої сторін; єдність змісту й форми реалізації цієї діяльності. Поряд зі структурною організацією мовленнєва компетентність, як будь-яка діяльність, характеризується предметним змістом. Предметом мовленнєвої компетентності, на думку Л. С. Виготського, І. О. Зимньої, В. І. Капінос, О. М. Леонтєва, О. Р. Лурія, є думка як форма відображення предметів і явищ реальної дійсності в їхніх зв'язках.

Мета статті – полягає у теоретичному обґрунтуванні необхідності мовленнєвий розвиток дитини в контексті багатомірності освітнього середовища.

Мова відображає і зберігає в собі цілісний культурно-історичний шлях народу, зміст і дух його життя, народну мораль, етику й естетику побуту, між людську стосунки. Саме тому мовна освіта і мовне виховання кожної окремої особистості і певного колективу мають стати пріоритетними в їхній життєдіяльності. Українська мова в галузі освіти повинна реалізовуватися: по-перше, як мова

навчання, по-друге, як навчальний предмет, по-третє, як засіб комунікації, по-четверте, як засіб розвитку і саморозвитку й утвердження в навколишньому суспільному середовищі.

На думку М. Вашуленка, недолік традиційного підходу до шкільної мовної освіти полягає у тому, що учні паралельно з мовними знаннями не одержували мовленнєвознавчі відомості, які могли б слугувати лінгвістичною основою вироблення в них відповідних мовленнєвих (усних і писемних), зокрема комунікативних умінь. Саме тому початковий курс української мови, має за мету не системну лінгвістичну освіту, а достатній мовленнєвий розвиток та складається з чотирьох змістових ліній – комунікативної, лінгвістичної, культурознавчої і діяльнісної. Кожна з означених ліній повинна набувати відповідного змістового наповнення і знайти своє місце на кожному уроці. Саме в таких активних формах навчальної діяльності молодшого школяра відбувається соціалізація та формується мовна особистість [2].

Лінгвістична філософія поглиблено аналізує природне мовне спілкування, що сприяє розумінню мови з погляду психології. Лінгвістика вивчає мову не як мертвий продукт, а як акт постійного народження. Психологія довела зв'язок між почуттєвими враженнями й словами, потребу спілкування для виникнення й засвоєння мови, для розуміння людьми один одного, взаємозв'язок мислення й мови, суспільний характер людської свідомості.

Лінгвістичний компонент комунікативної компетенції охоплює такі рівні: фонологічний (звуки мовлення, фонема, склад, наголос, інтонація); лексичний (слово, лексичне значення слова, групи слів за значенням, відтінки значень, стилістичні особливості слововживання); морфологічний (лексикограматичні розряди слів, повнозначні і службові частини мови, змінювані і незмінювані граматичні форми); синтаксичний (словосполучення, речення, види речень за метою висловлювання та інтонацією, головні і другорядні члени речення, речення з однорідними членами та звертаннями); текстологічний (функціональні типи текстів та їх стилістичні різновиди, структурні компоненти тексту).

Практична спрямованість вивчення мови передбачає не лише кількісні переваги практики над лінгвістичною теорією, а насамперед навчання спілкуватися, створення таких умов на уроці, які б спонукали дітей висловлюватися, розмовляти з друзями рідною мовою.

На основі результатів аналізу психологопедагогічних досліджень (А. С. Базилевська, С. І. Батракова, О. Ф. Бондаренко, П. В. Галахова, М. Л. Єрастов, А. С. Золотникова, В. А. Канкалик, А. С. Карпов, О. О. Леонт'єв та ін.) можна стверджувати, що педагогічне спілкування забезпечує система комунікативних умінь, якою повинен оволодіти педагог. О. О. Леонт'єв вважає, що до професійних комунікативних умінь потрібно включати: мовленнєве спілкування; орієнтування у співрозмовникові, тобто моделювання його комунікативно важливих особливостей особистості; орієнтування в умовах комунікативного завдання (правильно вибрати зміст спілкування, знайти адекватні засоби для передачі цього змісту, спланувати своє мовлення, забезпечити зворотний зв'язок); самоподачу (самопрезентацію), мотивами якої виступають самоутвердження та професійна необхідність, володіння невербальними засобами спілкування; установлення контакту. Для досягнення мети спілкування, на думку Н. Д. Творогової, необхідно: володіти оптимальним темпом мовлення; використовувати жести адекватно ситуації спілкування; забезпечувати мімічну рухомість обличчя; підгримувати, знаходити і змінювати теми розмови; встановлювати контакти з незнайомою людиною і вміло закінчувати спілкування.

На думку Б. Анан'єва, через спілкування людина будує свої відносини з іншими людьми. «Спілкування – наскільки соціальне, настільки й особисте явище, оскільки соціальне та індивідуальне нерозривно пов'язані в найважливішому засобі спілкування – мові, індивідуальним проявом та механізмом якого є мовлення» [1].

Формування соціально активної особистості дитини передбачає розвиток мовленнєвого спілкування в єдності двох її сторін: мовленнєвої діяльності і мовленнєвої поведінки. Завдання зводиться до формування «комунікативної компетенції», яка охоплює

не тільки знання мовної системи й оволодіння мовним матеріалом, а й дотримання соціальних норм мовленнєвого спілкування, правил мовленнєвої поведінки.

Термін «спілкування» і «комунікація» часто використовується як синоніми. Проте з отождненням цих понять не можна погодитись, оскільки вони не є рівнозначними і мають різний зміст. В. Соковнін справедливо називає спілкування «соціальною комунікацією».

О. Гойхман і Т. Надеїна [3] пропонують використовувати термін «мовленнєва комунікація», маючи на увазі діяльність, у процесі якої використовується мова як засіб спілкування з іншими людьми. Специфіка взаємодії людей у процесі їх життєдіяльності полягає у використанні мови, яка є водночас способом спілкування, знаряддям пізнання, інструментом мислення.

Проявом мовленнєвого спілкування є мовленнєва поведінка співбесідника, а змістом – їх мовленнєва діяльність. У дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених простежуються різні підходи до розуміння й визначення мови як діяльності (діяльність спілкування, діяльність вербальної комунікації, мовленнєва діяльність). Діяльнісний підхід ґрунтується на ідеях В. Гумбольта та Ф. де Сосюра про мову як своєрідну активність і положеннях Л.С.Виготського про словесне значення як єдність спілкування й узагальнення та знакову опосередкованість спілкування. Проаналізувавши праці про мову як діяльність, ми дійшли висновку, що вони по-різному тлумачать поняття «мовленнєва компетентність». Б. В. Беляєв називає мовленнєвою компетентністю саме спілкування, здійснюване засобами мови, а також те, що є кінцевим результатом цього процесу. З цього погляду мовленнєва компетентність не зводиться до автоматизованих навичок, а є такою творчою діяльністю, для якої характерні не навички, а вторинні вміння. Натомість Є. І. Пасов вважає, що власне мовленнєвою компетентністю є мовленнєва здатність, яка формується під час навчання через вербальне спілкування [6].

Розвиваючи теорію мовленнєвої компетентності, І. О. Зимня зазначила, що «мовленнєва компетентність – це активний, спрямо-

ваний, мотивований, предметний процес видачі і прийому сформованої, сформульованої за допомогою мови думки, спрямований на задоволення комунікативно-пізнавальної потреби людини в процесі спілкування» [4, 50].

Молодший шкільний вік – важливий щабель на шляху соціального становлення особистості. Він характеризується певними особливостями, врахування яких сприяє визначенню й адекватному застосуванню форм і методів виховання учнів початкових класів. До основних з них належать такі: активність та емоційна чутливість, психологічна рівновага й толерантність, емпатійність і відкритість, рефлексивність та ініціативність, почуття власної гідності й здатність до свідомої саморегуляції.

Крім зазначених особливостей, у молодшому шкільному віці набуває розвитку спроможність до соціальної рефлексії та «значущого іншого» як носія нового знання, зовнішніх оцінок, інших позицій, ціннісного досвіду, зразка для порівняння і наслідування; на самого себе як складову мікросоціуму, учасника спілкування і взаємодії; на власну діяльність як внесок у життєдіяльність співтовариства; формується нова соціальна позиція – розвиток усвідомленого ставлення до себе як до відповідальної особи, до свого навчання як виконання обов'язку, до спілкування з дорослими однолітками як до розвитку ціннісних соціальних зв'язків, соціальної взаємодії.

Провідним фактором формування усіх видів компетенцій молодшого школяра вважаємо мовленнєве середовище. Однією з найважливіших характеристик людини, як живої соціальної системи, є її відкритість, неможливість існування без неперервної взаємодії з іншою системою – навколишнім середовищем. Що означає феномен «середовище»? Словникові джерела дають таке тлумачення: середовище – це сукупність природних умов, в яких проходить життєдіяльність якогонебудь організму; це соціально-побутові умови, в яких протікає життя людини; це її оточення, коло, обшар. Середовище, це поєднання внутрішніх процесів розвитку і зовнішніх умов, що зумовлюють психічний розвиток, і нові якості утворення.

Мовленнєве середовище, яке оточує дитину, за своїм впливом на розвиток мовлення може бути стихійно-нестимульованим, стимульованим і активним. Розвивальний потенціал може мати як стихійне, так і організоване мовленнєве середовище.

Отже, пізнання мови на різних її рівнях є джерелом різнобічних знань, засобом розвитку мислення, мовлення, духовного збагачення та розвитку мовної, а точніше мовленнєвої особистості. Формування мовленнєво-активної особистості дитини передбачає розвиток мовленнєвого спілкування в діалектичній єдності двох сторін: мовленнєвої діяльності та мовленнєвої поведінки. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у обґрунтуванні розвитку особистості дитини в різних видах діяльності.

N. LUTSAN

Ivano-Frankivsk

THE SPEECH DEVELOPMENT OF A CHILD IN THE CONTEXT MULTIDIMENSIONALITY OF THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

In the article illuminated the main aspects of learning the native language and analyzes problem communicative approach that promotes linguistic identity junior student. Outlined the general situation in the field of language education citizens of Ukraine which is characterized by certain tendencies. The attention is focused that the formation language personality involves reproduction of native speech, detects knowledge of the language, linguistic flair and ability to use words. Analyzes the language education and language upbringing of separate person and specific collective who have become priority in their life. Proved that a leading factor in the formation of all primary school children believe the competences speech environment.

Key words: language personality, speech development, communicative orientation, educational environment.

Н. И. ЛУЦАН

г. Ивано-Франковск

РЕЧЕВОЕ РАЗВИТИЕ РЕБЕНКА В КОНТЕКСТЕ МНОГОМЕРНОСТИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ

В статье освещаются основные аспекты обучения родному языку и анализируется проблема коммуникативного подхода который способствует формированию языковой личности младшего школьника. Определены общую ситуацию в отрасли языкового образования граждан Украины которая характеризуется определенными тенденциями. Акцентировано внимание на том, что формирование языковой личности предполагает воспроизводство родной речи, проявляет знания языка, языковое чутье и умение пользоваться словом. Анализируются языковое образование и речевое воспитание каждой отдельной личности и определенно коллектива которые должны стать приоритетными в их жизнедеятельности. Доказано, что ведущим фактором формирования всех видов компетенций младшего школьника считаем речевое среду.

Ключевые слова: языковая личность, речевое развитие, коммуникативная направленность, образовательная среда.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. Психология педагогической оценки // Труды гос. инст. им. В. М. Бехтерева. — М.-Л. : Гос. изд-во биол. и мед. лит., 1935. — Т. IV. — С. 56—76.
2. Вашуленко М. С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання // Початкова школа. — 2001. — № 1. — С. 11—14.
3. Гойхман О. Я. Основы речевой коммуникации / О. Я. Гойхман, Т. М. Надеина. — М. : ИНФА, 1997. — 271с.
4. Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. — М., 1978. — С. 50.
5. Леонтьев А. А. Язык, речь, речевая деятельность. — М. : Просвещение, 1969. — 214 с.
6. Пассов Е. И. Основы методики обучения иностранным языкам. — М., 1977. — С. 205—206.

Стаття надійшла до редколегії 15.04.2015